

AKO SA BUDÚCNOSŤ SLOVANOV ZRAČÍ V UMENÍ

Emil Páleš

Abstrakt: Je pravda, že Slovania majú potenciál vytvoriť poslednú indoeurópsku kultúru? Svedčia o tom tri umelecké momenty: Prvým je vitálnosť, ktorú dobre vidieť z ohybnosti slovanských jazykov. Druhým je krása vo výtvarnom umení. A tretím je mravná fantázia v literatúre.

Kľúčové slová: indoeurópske kultúry, vitalita, flexívne jazyky, krása, výtvarné umenie, mravná intuícia, science-fiction

Štúrovci nazývali Slovanov „*najmladším synom v povesti ľudstva*“. V slovenských rozprávkach sa traja bratia často vydajú splniť nejakú nadprirodzenú úlohu. Prvý vyniká silou a druhý rozumom, ale obaja zlyhajú. Uspeje až tretí, najmladší brat, ktorý má srdce.¹

Romantizmus chápal dejiny ako príbeh smerujúci k zmysluplnému cieľu. Jednotlivé kultúry v nich postupne vystupujú do popredia a nadväzujú jedna na druhú. Striedavo jedna a potom druhá vetva národov preberá štafetu a stáva sa ohniskom duchovnej tvorby. Každá má svoje zvláštne nadanie, ktoré pretvorí na kultúru a prispeje tak ďalším poschodím do spoločného chrámu ľudstva. Kedysi tu bola praindická a praperzská epocha; neskôr viedli Sumeri, Egypťania a všetci sa od nich učili; po nich Gréci a Rimania. Latinskú kultúru vystriedala anglosasko-germánska, ktorá dominuje v súčasnosti. Ale aj Germánov majú raz vystriedať Slovania a vybudovať celkom nový, vyšší kultúrny stupeň.

Baltoslovania sú poslednou indoeurópskou vetvou, ktorá zatiaľ nevydala svoje kvety a plody. Rad mysliteľov 19. storočia sa zhodol na tom, že Slovanstvo ešte nevydalo v dejinách svoje veľké slovo. Slovanská duša doposiaľ nevyjavila, čo v nej je a zostáva hádankou. Hegel konštatuje, že slovanský živel v postupnosti vývoja ducha ešte nevystúpil a Herder mu prorokuje veľkú budúcnosť. Oswald Spengler videl v Rusku ešte nenarodenú kultúru budúcnosti, ktorá má vystriedať faustovskú kultúru západu. Povzbudení nemeckými filozofmi rozvíjali Kollár, Štúrovci a slavjanofili myšlienky o budúcom poslaní Slovanstva vo svete.

Nepoviem, aké má byť toto poslanie. Poukážem len na tri momenty, kde sa v umení zrači príslub, že Slovanov ešte čaká nejaká budúcnosť.

Prvým momentom je **vitalita**. Slovania majú mladistvé, tvárne životné sily. Zviditeľňujú sa okrem iného v ohybnosti (flexivnosti) slovanských jazykov. Jazyková schopnosť sa opiera vnútri človeka o vitálny článok, ktorý sa vo vonkajšom svete najčistejším spôsobom zjavuje v rastlinnej zeleni. Slovná zásoba, tvaroslovie a vetná skladba sa rozvíjajú ako zeleň či strom života (evolúcie). Botanika a lingvistika sú preto spriaznenými vedami: študujú stromy, kmene a korene. Legendárne prvé písmená mali tvar rastlín.

Indoeurópania v pravlasti rozprávali veľmi ohybným spoločným prajazykom. Putovanie na západ akoby národy robilo staršími. Urýchlilo ich dozrievanie, sebauvedomenie. Skôr dospeli a vydali pritom svoje životné sily. Ich reč postupne strácala ohybnosť a spevňovala slovosled. Keltské a románske jazyky si zachovali len bohatšie časovanie. V nemčine pretrval zredukovaný systém pádov. Angličtina obsahuje už len drobné zvyšky flexie v čísle a nepravidelnom minulom čase. Baltské a slovanské národy však zostali na východe a uchovali si vysoký stupeň jazykovej ohybnosti: skloňovanie, časovanie, stupňovanie, voľný slovosled a bohatú slovotvorbu. Od jedného koreňa možno odvodiť slovotvorné hniezdo s desiatkami slov a stovkami tvarov.

Západné kultúry vykryštalizovali a stvrdli. Kým Slovanstvo si udržalo istú tvárnosť, nevyhranenosť, všestrannosť a tým aj učenlivosť, schopnosť prijímať nové myšlienky. Nesformované životné sily sú predpokladom budúceho vývoja. Táto zákonitosť platí všeobecne: pre vývoj národov rovnako ako pre evolúciu druhov. V každom geologickom období sa niektoré druhy stanú úspešné tým, že sa urýchlene špecializujú a prispôbujú prostrediu. Tým ovládnu svet, ale aj stuhnú vo svojej forme. V ďalšom období vyhynú a vývoj pokračuje z menej vyhranených, všestrannejších foriem.

Analógiou na úrovni embryogenézy sú kmeňové bunky, ktoré sa ešte terminálne nediferencovali a preto sa môžu stať všetkým, čo bude potrebné. Slovanstvo je najmladší brat: ako posledný sa vetví a vzd'ahuje z kmeňa Indoeurópanov. Slovanská vitalita tvorí potenciál, no musí byť aj správne vedená a vzdelávaná. Nedokončenú mladú bytosť možno aj skriviť zlým príkladom a falošnými náukami. Také nebezpečenstvo je rub a líc daru mladosti.

Druhým momentom je **krása**. Vo výtvarnom umení vidno, ako u Slovanov stále ešte hrá rolu potreba krásy a estetickej ušľachtilosti. Do západného umenia sa vkradla dekadentná črta intelektuálneho nihilizmu a estetická deformovanosť. To neznamena nič iné ako toľko, že Slovania sa ešte len pripravujú stať sa niekým viac, než sú teraz; a západ pomaly stráca duchovné sily tehotné budúcnosťou.

Napríklad bábkarstvo. Ruské bábky sú ľudskejšie a vyjadrujú city. Americké bábkarstvo ovládli príšerky a upírčatá.

Aký význam má krása? Je poslom a zvestovateľkou našej životnej úlohy. Všade tam, kde vás oslovuje krása, máte pred očami vaše poslanie! Krása sa objavuje tam, kde sa chce niečo zrodiť do sveta. Kvet sa objaví, keď má prísť plod. Žena skrásnie predtým, ako privedie na svet dieťa. Estetický zmysel je oko do budúcnosti. Nadšenie krásnom je úzko zviazané s inšpiráciou, prostredníctvom ktorej sa svet ducha zhmotňuje pozemsky. Všetko nové sa rodí v aure krásy: po boku veľkých objaviteľov a priekopníkov často v počiatkoch stála žena, ktorá ich podporovala.

Krása smeruje sily túžiace po plodení k niekomu/niečomu mimo nás, čo nás presahuje a čomu/komu sa môžeme darovať. Volá nás k obeti, ktorou vyrastieme ponad seba samých. Koho už neoslovuje krása, s tým sa viac nepočíta pre žiaden vyšší cieľ do budúcnosti. Ak sa plodivá sila narcisticky uzavrie do seba; ak sa prestane orientovať na ideál; ak sa už nedaruje a neslúži – začína sa duševný úpadok. Posadnutosť pohlavím s jeho odchýlkami a zvláštnosťami, aká sa na západe stala centrálnou politickou témou, býva príznakom úpadku a sprevádza súmrak každej civilizácie. Naopak úsvit civilizácie sa pojí s cudnosťou a mravnými ideálmi.

Budúcnosť Slovanov závisí od toho, nakoľko sa im podarí uchovať si pohlavnú silu v čistote a s ňou zdravú predstavivosť. Dokážu to len ak budú mať pravdivú náuku o človeku a nenaletia na podvody. Ako to, že napríklad slová *panenský*, *spanilý* už stratili obsah? Prečo si staré kultúry cenili panenstvo tak vysoko? Pretože s telesným panenstvom súvisí čosi oveľa dôležitejšie a to je duševné panenstvo. Človek, ktorý zradí svoju prvú lásku, stratí svoju vnútornú hviezdu a spojenie s nebom. Stratí schopnosť veriť a tvoriť citové väzby, kráča potme a sám. Zrušením vernosti sa nerozracia iba manželstvo (a tým kolíska ďalšej generácie), ale aj schopnosť oddanosti akémukoľvek väčšiemu celku ako je vlasť a štát. Podkope sa tým svornosť a šanca niečo spoločne dokázať.

Viac ako stotisíc dievčat z východnej Európy každoročne predajú proti ich vlastnej vôli ako sexuálne otrokyne v zahraničí. A ešte viac sa ich predáva dobrovoľne. Uznávaná krása Slovaniek tu nezakladá žiadnu budúcnosť, ale odteká do pažeráka draka. Drak požíra naše panny.

Tretím momentom je **mravná intuícia**. V nadvedomí u Slovanov je stále činná morálna fantázia, ktorá je pripravovateľkou ich nadchádzajúcej kultúry. Vezmime si vedecko-fantastickú literatúru. Žáner *fiction* môže pri poznávaní národných charakterov splniť

podobnú úlohu ako Rorschachov test v psychológii. Pri tomto teste pokusná osoba dostane karty s náhodnými, nič neznamenajúcimi atramentovými škvrkami a má povedať, čo vidí. V nejednoznačných, málo štruktúrovaných situáciách si do videného premietame naše vlastné psychické obsahy, úmysly, pocity, strachy a túžby. Pri stretnutí s neznámom tak mimovoľne prezrádzame niečo o svojej vlastnej osobnosti.

O mimozemšťanoch práve nevieme vôbec nič. Premýšľať o nich je ako dívať sa na čistý biely hárok papiera. Ak tam niečo vidíme, tak len samých seba. Odpradáva sa takto naši predkovia dívali do sklenených gúľ alebo do tmy ako do zrkadla, kde sa im zjavili obsahy ich vlastného vnútra.

Pripomeňme si niektoré známe diela: *Dvadsaťtisíc mil' pod morom* od Julesa Verna, *Vojnu svetov* od Herberta G. Wellsa, *Solaris* od Stanisława Lema alebo *Poludnie* od bratov Strugackých. Na západe prevažuje *tvrdé* a na východe *mäkké* science-fiction. Západný človek sa mravne nevyvíja, ale sa namiesto toho obklopuje technikou. Pokrok je vonkajší, externalizovaný do vynálezov. Slovanské science-fiction sa viac zaujíma o psychológiu, filozofiu, etiku, vízie ideálnej spoločnosti. Pokrok sa tu viac zvnútorňuje do výchovy a zušľachtenia samotného človeka.

Wellsovi sa v duchu vynorila takáto vízia Marťanov: obyvatelia starého, vyčerpaného sveta prepadli Zem a spustošili ju. Pochodujú v ničivých mechanických strojoch a paralyzujú pozemšťanov smrtonosnými lúčmi či jedovatým plynom. Keď to v roku 1938 vysielali ako rozhlasovú hru, tisíce Američanov uverili, že sú to správy. V panike opúšťali domovy a opevňovali sa proti útočníkom. Teda Američan, keď sa díva do krištáľovej gule, vidí tam agresora, ktorý je technicky vyspelý, ale s motiváciou na úrovni zvieracích pudov. Je to projekcia spôsobu, akým sa Američan sám správa na kolonizovaných územiach.

Slovanská kultúra zrie v zrkadle svojho vnútra niečo iné. Zdá sa jej o civilizácii, inteligencii, ktorá nás prevyšuje a ktorú ešte nedokážeme pochopiť. Je skôr duchovná ako technická a skúma, či sme už dostatočne morálne zrelí, aby nám pomohla urobiť ďalší krok vo vývoji. Americké filmy zobrazujú svet v devolúcii: samí kyborgovia a mutanti, a každý s každým bojuje o posledné zdroje a prežitie vo svete po atómovej vojne. Slovanský spisovateľ naopak dúfa v príchod vyššej, dokonalejšej rasy, ktorá prekonala vlastné sváry i pokusenia a stala sa dobrodejnou pre ostatných. Každý tak tuší svoju vlastnú budúcnosť. V podvedomí Ameriky je zakorenený strach. V podvedomí Slovanstva žije nádej.

No i tento náš dar je vystavený nebezpečenstvu. Komunizmus bol monštróznym predčasným pôrodom, zneužitím slovanskej viery v spoločenstvo. Zbožné cítenie Slovanov sa odvádza do siekt, kde ponúkajú naivné a nad realitou sa vznášajúce fantázie - kým praktický život je vo vleku západných vzorov. Nepodliehajme pokušeniu predčasne sa dívať na západniarov zvrchu, kým sme sa ešte nenaučili ani to, čo oni. Zatiaľ tu hovoríme len o vlohách, ktoré ležia ladom. Až vtedy sa Slovania stanú nezávislí, keď vyvinú vlastnú poznávaciu metódu, založia na nej svoju múdrosť a namiesto snívania rozvinú reálne cnosti. Štúrovci ju volali slovanskou vedou, Komenský pansofiou a Solovjov sofiológiou. Slovanstvo hľadá Sofiu - celistvú múdrosť, ktorá spojí svetlo rozumu s teplom srdca a dobročinnosťou rúk.

¹ Ján Francisci-Rimavský: Slovenskje povesti, 1845.

Summary: Do Slavic people prepare themselves to create the last Indo-european culture? There are three foretokens of it in arts: The first is vitality evident from the inflective character of Slavonic languages. The second is beauty in visual arts. And the third is moral fantasy in literature.